

УДК 81'373.611=161.2:336.71

А. В. Зеніна

АФІКСАЛЬНІ СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ ТЕРМІНІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЗМІВ-СУБСТАНТИВІВ)

Зеніна А. В. Афіксальні словотвірні моделі термінів банківської справи (на матеріалі англійзмів-субстантивів).

У статті проаналізовані афіксальні словотвірні моделі банківських термінів-англійзмів. Розмежовано продуктивні суфіксальні та префіксальні моделі творення

іменників банківської справи; визначено семантику формантів. Установлено характер твірної основи. Прокоментовано статус і призначення пре- і постпозитивних афіксоїдів у морфемній будові терміна.

Ключові слова: англизм-субстантив, афіксальний словотвір, банківський термін, словотвірна модель.

Зенина А. В. Афіксальные словообразовательные модели терминов банковского дела (на материале англизмов-субстантивов).

В статье проанализированы афіксальные словообразовательные модели банковских терминов-англизмов. Разграничены продуктивные суффиксальные и префиксальные модели образования имён существительных банковского дела; определена семантика формантов. Установлен характер образующих основ. Прокомментирован статус и назначение пре- и постпозитивных аффиксоидов в морфемном составе термина.

Ключевые слова: англизм-субстантив, афіксальное словообразование, банковский термин, словообразовательная модель.

Zenina A. V. The affixal word-building models of the banking terms (on the material of the substantive Anglicism).

The specifics of the manifestation of the affixal word-building models bank term-anglicisms is analyzed. The productive suffixal and prefixal models of the banking substantives are differentiated; the semantics of the formant is defined. The nature forming bases is installed. The status and purpose pre- and postpositive affixoids in the term's morphemic structure are commented.

Key words: affixation, banking term, substantive anglicism, word-building model.

Сучасна українська банківська термінологія є цілісним системним утворенням, яке підпадає під дію динамічних процесів, однаково властивих і для лексики широкого вжитку. Окрім активного залучення іншомовних одиниць, що в межах поступу термінологій є цілком природним явищем, змін у семантиці вже фонетично і граматично оформлених запозичень, визначення їх дериваційної активності вважаємо невід'ємною ланкою в комплексному вивченні адаптації таких слів в українській мові, що і визначає *актуальність* обраної теми. Не останнє місце наразі відводимо потребі виділення значущих елементів морфемної будови, тобто афіксів, які входять до структури словотвірних моделей термінів-запозичень.

Заслуговує на увагу ступінь розробки вказаної проблематики в лінгвістичних студіях останніх років. Структурні особливості нових слів стали предметом аналізу праць Д. В. Мазурик (неологізми-новотвори), Н. В. Стратулат (дериваційні неологізми), де було враховано всі інноваційні одиниці в словнику, незалежно від їх походження. Потенціал запозиченого прошарку англійської генези до творення похідних розглядали Л. А. Архипенко, Н. А. Іванова. Зокрема, Л. П. Кислюк, працюючи з німецькими й англійськими запозиченнями в українській літературній мові, наводить кілька факторів, що зумовлюють словотвірний потенціал іншомовних слів [5]: походження лексичної одиниці, її частиномовна та лексико-тематична належність.

З'ясуванню морфемної будови, а, отже, й способів творення галузевих термінів присвячені дослідження Л. Г. Аксютенкової, М. В. Белозьорова, О. І. Гутиряк, О. Колган, І. М. Кочан. Банківська термінологія в цьому сенсі залишається маловивченою.

Мета статті – проаналізувати афіксальні словотвірні моделі термінів банківської справи, спираючись на матеріал запозичень-субстантивів. Досягненню поставленої мети передувало розв'язання таких *завдань*: 1) виділити продуктивні суфіксальні моделі творення банківських термінів-англізмів; 2) розмежувати структурні типи субстантивів за участю префіксальних формантів; 3) визначити морфемну природу афіксоїдально маркованих термінів.

І. Загальні зауваги. Активізація словотворчих процесів у термінології, на думку В. П. Даниленка, характеризує таку стадію її розвитку, «коли вона вже пройшла шлях природного формування», коли галузевий термін органічно поєднує прозорість внутрішньої форми й словотворчих морфем, засобом чого встановлюється зв'язок спеціального поняття з відповідним «класифікаційним рядом» [4, с. 77–78].

Відтак, максимально актуалізованим способом творення термінів банківської справи можна вважати морфологічний спосіб як для іменників, так і для похідних від них частин мови, за продуктивними в національній дериватології словотвірними моделями. У працях Н. Ф. Клименко подібні «моделі слова, представлені як послідовність морфем, що побудовані за певними правилами сполучуваності окремих їхніх типів та класів», названо морфемною структурою слова [8, с. 103], а морфологічний словотвір – «зовнішнім», оскільки нові слова утворюються при додаванні до кореневої частини афіксальних морфем [7, с. 3].

Різноаспектне визначення словотвірної моделі пропонує В. М. Немченко, розглядаючи процес моделювання похідних слів, тобто визначення словотвірних моделей і їх властивостей, як головну ланку в дослідженні матеріальної структури похідної лексики. «Словотвірна модель – єдина структурна (формальна) схема побудови похідних слів, що характеризується спільністю словотворчих елементів (формантів) і лексико-граматичних властивостей похідних слів – належністю їх до певної частини мови» [10, с. 65].

Отже, задля встановлення дериваційної активності англізмів банківської галузі спочатку спробуємо виділити в їх морфемній структурі корінь як центральну матеріально виражену частину слова, яка консервує в собі алюзію на загальне лексичне значення цього слова та похідних від нього. Дії, пов'язані з виокремленням і характеристикою афіксів, розташованих у пре- або постпозиції щодо кореневої, є етапними в процесі розкриття значення слова загалом. Відповідно, на переконання І. І. Ковалика, кожне наступне «похідне слово містить у собі не попереднє слово, а лише відношення до нього, яке виражається за допомогою відповідних афіксальних морфем» [9, с. 252].

II. Суфіксальні моделі творення банківських термінів-англізмів. Оскільки в «найбільш чистому вигляді терміни представлені іменниками, що є основним граматичним типом завдяки своїй прямій номінативності» [12, с. 168], виділення словотвірних моделей термінів банківської справи будемо здійснювати, спираючись на матеріал запозичень-субстантивів.

Продуктування однослівних банківських термінів-іменників виявляє себе в таких тенденціях: появі коротких найменувань, урахуовуючи засоби абрєвїації (*ген, інвойс, кеш, лаг, пул, райтс, СВІФТ, стрїп, флоут*); появі довгих термінів, зокрема й різновидів складання (*нерезидент-чекодавець, сублїзїнгоодеержувач, тайм-долар, тендер-офер, трастї-посередник*); афіксальному твореннї запозичень-англізмів. Однак, процес розмежування показових афіксів у будовї запозичених термінів не можна проводити, у повнїй мїрї враховуючи їх вихїдну структуру і морфемне членування в мовї-джерелї. Маємо на увазї терміни з повторюваною фїнальною частиною (на *-мент, -їнг (-їнг), -ер, -ор,*), що в одному разї складають формальну єднїсть з ініціальним комплексом, який, на відмїну від кореневої морфеми – носїя загальної семантики, не відтворюється в інших словах і не може функціонувати в українській банківській термїнологїї як окрема лексична одиниця: *сетлемент, шїпмент; аутсайдер, бартер, ваучер, джобер, кластер, райтер, рїелтор, роловер, франчайзер, ф'ючер; андерлаїнг, бїлінг, каверїнг, сорсїнг, толїнг, фронтїнг, хайрїнг, шїмїнг*. В англїйській мовї наведенї фїнали належать до числа найбільш продуктивних суфіксів [3, с. 130–131]: *перформер* < англ. *perform/er* < *to perform* – «виконувати», «здїйснювати»; *тендер* < англ. *tend/er* < *to tend* – «обслуговувати»; *толїнг* < англ. *toll/ing* < *to toll* – «обкладати митом». Відповїдно, решту банківських термінів з такою структурою квалїфікуємо як похїднї, утворенї суфіксальним способом.

Продуктивнїсть морфологїчного способу, за словами О. А. Покровської, зокрема й на базї термїнологїї банківської справи, закладає основи її структурної систематизації, оскїльки на позначення однотипних понять використовуються однотипнї дериваційнї засоби [11, с. 12]. Перевагу афіксального термїнотворення порївняно з семантичними способами обстоєє і С. В. Грїншов-Грїневич, яке «дозволяє відбити в структурї термїна його категорїйну належнїсть» [3, с. 130–131]. У разї суфіксального творення нового слова суфікс «модифїкує невизначене загальне значення кореня» і виконує при цьому розрїзнявальну функцію, оформлюючи «граматично нейтральну передсуфіксальну частину» [13, с. 29, 26].

На опрацьованому матерїалї суфіксальнїй спосїб репрезентованїй задїянням як запозичених, так і корїнних формантів. До запозичених належать елементи **-ер / -ор, -їнг** (частотнїший) / **-їнг** у функції суфіксів: *андерайт/ер* < *андерайт*, *дїсонт/ер* < *дїсонт*, *еквайр/ер* < *еквайр*, *спред/ер* < *спред*, *толїнг/ер* < *толїнг*, *хедж/ер* < *хедж*; *андерайт/їнг* < *андерайт*, *бенчмарк/їнг* < *бенчмарк*, *брєнд/їнг* < *брєнд*, *офшор/їнг* < *офшор*,

своп/інг < *своп*, *спліт/інг* < *спліт*, *траст/інг* < *траст* і под. Їх диференціація дає підстави твердити про самостійне існування кореневої частини як слова, що виконує роль мотиваційної бази не тільки для вказаної, але й інших похідних структур. Виділені суфікси засвідчують морфемну однорідність англізмів, а саме наявність структурних типів із достатньо специфічним видовим значенням – «суб'єкти банківського бізнесу» (*-ер*, *-ор*) і «понятійний апарат банківської справи» (*-інг*, *-інг*).

Наслідком інтелектуалізації, процесу окнижнення української мови є чималий відсоток продукування абстрактної термінологічної лексики, а саме «дієімєнників» [6, с. 151] зі значенням процесуальності. Активними в цьому плані є власне українські суфікси **-ств(о)** (додається до основи зі значенням суб'єкта) – *аудитор/ство*, *інсайдер/ство*, *маркетмейкер/ство*, *рієлтор/ство*, *фрїтрейдер/ство*, а також **-ість** із фіксованою відад'єктивною похідністю – *валідн/ість* < *валідн/ий*, *ліквідн/ість* < *ліквідн/ий*, *транспарентн/ість* < *транспарантн/ий*, *трансферабельн/ість* < *трансферабельн/ий*. Продуктивні словотвірні моделі наразі мають такий вигляд – **S + -ств(о) і A + -ість**.

Зазвичай у словотвірній номінації в разі потреби дати характеристику реаліям, пов'язаним із суспільно-політичним, економічним життям, актуалізації зазнають іншомовні суфікси абстрактного значення з класичних мов **-їзм / -изм**. Конкретний випадок – це загальноекономічні терміни, що пояснюють найважливіші етапи і явища в історії економічної думки й банківської справи. Диференціюючи форманти **-ств-** й **-їзм / -изм** за сферами вживання й ступенем функціональної активності, принагідно зауважуємо, що останній відзначається більшою мірою спеціалізованості, а тому окреслює вужчу семантику суспільно-економічних понять. Основи, від яких творяться терміни подібної структури, також подвійно мотивовані в плані своєї частиномовної належності – твірною базою можуть виступати як іменники (*менеджер/изм* < *менеджер*, *чарт/изм* < *чарт*), так і прикметники (*маржинал/изм* < *маржинальн/ий*, *монетар/изм* < *монетарн/ий*).

Безпосередній зв'язок термінів із суфіксами **-їзм / -изм** простежуємо з іншими, маркованими формантами **-їст / -ист**, які організують структури суб'єктного типу із домінують семантикою «особа за фахом», «юридична особа за її призначенням»: *камб/їст* ↔ *камб/їзм*, *монетар/їст* ↔ *монетар/їзм*, *чарт/їст* ↔ *чарт/їзм*.

Післякореневий формант **-н':(я)** в морфемній структурі словотвірно адаптованих банківських англізмів і запозичений **-їз/аці(я) / -из/аці(я)** як варіант суфікса **-аці(я)** ілюструють явище семантичної еквівалентності таких дериватів, приєднаних до дієслівних основ: *ембос/ува/ння*, *компаунд/ува/ння*, *стріпїр/ува/ння*, *хедж/ува/ння*, *таргет/ува/ння*; *бекворд/ація*, *валід/ація*, *кастом/їз/ація*, *пролонг/ація*. Побутування суфікса **-из/аці(я)** становить результат так званого словотвірного перерозкладу, який знайшов матеріальне вираження при додаванні елемента дієслівної структури **-из-**

до суфікса з семантикою абстрактної предметності **-аці(я)**, формуючи, таким чином, звукову єдність.

Значна кількість таких іменників дієслівно не мотивовані (*бюджет/ува/ння, крос/ува/ння, фронтинг/ува/ння, стріпінг/ува/ння*), що, на нашу думку, є наслідком дії аналогії до подібних слів мови-реципієнта, і зберігають безпосередній зв'язок із семантичним навантаженням вірогідного дієслова-мотиватора – «позначати дію як тривалий процес і ... дію, що безпосередньо закінчилася» [1, с. 115], тобто конкретну дію або її підсумок. Пор.: *демпінг/ува/ння* ← *демпінг/ува/ти*, *дисконт/ува/ння* ← *дисконт/ува/ти*, *ембос/ува/ння* ← *ембос/ува/ти*, *пролонг/ува/ння* ← *пролонг/ува/ти* та ін. Отже, цілком виправданим є визнання моделі творення англізмів банківської справи **V + -аці(я) / -н':(я) / -из/аці(я)** (можливі субстантивні суфікси) як засадничої в межах поповнення іменникового класу, що має «найвищу здатність брати участь у термінологічній номінації» [14, с. 5].

III. Префіксальні структурні типи. Препозитивні морфеми у вигляді префіксів додаються до повного слова, не порушуючи його морфологічної єдності як «граматично нейтральні» [1, с. 18] елементи. Вони слугують для видової диференціації предметів, явищ і не змінюють частиномовної належності відповідних лексичних одиниць. В. О. Горпинич пропонує переглянути твердження, відповідно до якого прийнято вважати, що «у процесі словотвору префікс приєднується не до основи, а до граматично оформленого слова» [2, с. 121]. Дериватолог аргументує свій погляд тим, що «при префіксації твірне слово трансформується в основу» [2, с. 121], тому цілком припустимим є формальний збіг твірної основи зі словом.

Загалом відносна замкненість будь-якої термінологічної системи в плані обмеженої актуалізації засобів префіксального словотвору спричинює залучення відносно невеликої кількості цілком автономних префіксів. Крім того, префіксальні морфеми виконують роль лексичних модифікаторів, що досягається потенціалом їх безпосередньої семантики.

Зокрема, префікс **не-** є інваріантом вираження заперечної семантики, що привноситься до значення слова, закріпленого твірною основою субстантиву: *не/інсайдер, не/ліквід, не/ліквідність* тощо. Його варіантами можуть виступати взаємозамінні морфеми **ім-** / **ін-**, марковані додатковими відтінками – «заперечення, відсутність чого-небудь або проникнення в щось»: *ім/принтер, ім/принтинг, ін/аудит, ін/валідація*.

Семантика префіксів латинського **ре-** («зворотна або повторна дія»), **де-** («скасування чого-небудь») і грецького походження **анти-** («протилежність, спрямованість проти чого-небудь») як кваліфікаторів опозитивних понять допомагає схарактеризувати ширше коло процесів, пов'язаних з банківською діяльністю: *ре/брендинг, ремаркетинг, ре/експорт, ре/дисконтування, ре/інжиніринг, де/лістинг, де/маркетинг*. Особливо семантикою також позначені префікси **екстра-** («поза», «зовні», «крім») і **суб-** («розміщення

під чимось чи біля чогось», «підпорядкованість»): *екстра/дивіденд, суб/андерайтер, суб/лізинг, суб/лізингодержувач*. У такий спосіб відбувається продукування новотворів зі збереженням обсягу значення, закладеного в первинній формі й дещо модифікованого префіксальною морфемою.

Виражена тенденція до залучення при творенні нових банківських термінів-англізмів саме запозичених префіксів або префіксоїдів не виключає використання й національних препозитивних афіксів **пере-, само-, спів-** – *пере/дисконтування, само/менеджмент, спів/менеджер*.

IV. Афіксоїди в морфемній будові термінів-англізмів. У мовознавстві не виробилося однастайної думки щодо характеру слів, маркованих так званими афіксоїдами. Це «проміжні афіксоподібні морфемми..., що здебільшого співвідносяться з основою чи коренем і повторюються з тим самим значенням у багатьох словах, наближаючись за словотвірними функціями до афіксів» [8, с. 62]. Подвійну морфемну природу афіксоїдів Н. Ф. Клименко пояснює «функціонально-семантичною близькістю з афіксами і генетично-семантичним зв'язком з коренями» [8, с. 62]. Примітно, що в більш пізніх працях на рівні з наведеним дослідниця активно використовує ще й термін «основа-класифікатор» [6, с. 135].

Афіксоїди, розташовані на позиції ініціалі, тобто префіксальної частини слова, прийнято називати префіксоїдами. Вони, переважно іншомовні за походженням, окреслюють видову належність, часткову спеціалізацію означуваного, а тому й кореневого компонента. За нашими спостереженнями, регулярна повторюваність префіксоїдів повсякчас зумовлює сталість їх семантики. У разі приєднання до будь-якої зі смислових основ терміноелементи префіксоїдного типу сприймаються комплексно, демонструючи рівновагу видового і родового значення. Зовсім інший аспект семантики препозитивних афіксоїдів урахує Н. Ф. Клименко: «Особливістю запозичених афіксоїдних основ у першій позиції слова є те, що вони набувають стандартного значення, яке стосується тієї предметної ділянки, що оформлена ними лише в загальних рисах» [8, с. 66].

Відтак, «абропрефікси», ширше «аброморфемі», за термінологією А. М. Нелюби [10, с. 16], або «нові аброоснови зберігають асоціативний, семантичний і функціональний зв'язок з відповідними прикметниками» [6, с. 144]. На нашу думку, це твердження є справедливим тільки для частини похідних подібного гатунку, бо далеко не всі з них мають потенцію трансформуватися в атрибутиви (*авіа* → *авіаційний*: *абіа/брокер, авто* → *автоматичний*: *авто/лізинг, авто/ралі, євро* → *європейський: євро/кліринг, євро/чек, синхро* → *синхронний*: *синхро/маркетинг* тощо).

Лексико-семантичні парадигми термінів уміщують парні номінації, об'єднані відношеннями протиставлення, носієм яких постають основні-класифікатори. Високий рівень комбінаторики властивий для елементів грецького походження **макро-** / **мікро-** («великий», «значний» / «малий»),

які перебувають у відношеннях антонімії, сполучаючись з термінами як конкретного, так і абстрактного значення: *макро/ліквідність, мікро/маркетинг, макро/хеджування, мікро/хеджування*.

Арсенал запозичених абропрефіксів поповнюється морфемами **жиро-** (від італ. *giro* – «оборот», «переказ»), **міні-** (значення подібне до *мікро-*): *жиро/чек, жиро/трансфер, міні/трансфер*; **квазі-** (від лат. *quasi* – «ніби», «майже» / «удаваний», «несправжній»): *квазі/сек'юритизація*; **теле-** (від грец. *tēle* – «здійснюваний на відстані», «той, що діє на далеку відстань»): *теле/банкінг, теле/маркетинг*; **псевдо-** (від грец. *pseudos* – «обман», «несправжній», «неправильний»): *псевдо/імпорт*.

Постпозитивні елементи, які «виділилися зі складу неолексем із подільною основою» і цілком логічно могли б претендувати на статус суфіксоїдів (напівсуфіксів), на сучасному етапі кваліфіковані дослідниками як «неоморфеми» [6, с. 5], що за відповідної дистрибуції набувають статусу кореневих. Ними вважаються компоненти **-мен, -мейкер, -тейкер, -юзер** тощо: *маркет/мейкер, маркет/тейкер, маркет/юзер, талімени*. Загалом для них властиве значення суб'єкта – «особа», «виробник», «споживач», «користувач». Відповідно, цілком закономірною видається гіпотеза про генезис суфіксоїдів із кінцевих елементів складних слів (кінець XIX ст.), які на певному історичному етапі були самостійними утвореннями [13, с. 32]. Злиття основ терміна *маркет-мейкер* (паралельне використання форм разом і окремо), унаслідок чого виникла абстрактна назва *маркетмейкер/ств/о*, доводить цілісність й особливе призначення фінальної частини – у вихідному слові виступати єдиною змінною і граматично спеціалізованою складовою, а на базі продукту деривації компонентом (вже цілісно оформленого терміна), що розвинув здатність приєднувати словотворчий афікс.

Отже, активізація дериваційних процесів у системі запозичених одиниць української банківської термінології свідчить про максимальний ступінь їх адаптації в мові-реципієнті. Афікси, послідовно відтворювані в структурі термінів-англізмів, відсилають до певних моделей творення похідних слів. Функцію твірних виконують субстантивні, прикметникові, дієслівні основи (модифікатори базової семантики), до яких додаються як корінні, так і запозичені суфікси, префікси, а також пре- і постпозитивні афіксоїди. Перспективу подальших досліджень убачаємо у виділенні продуктивних моделей творення прикметників і дієслів банківської галузі.

Література

1. Безпояско О. Морфеміка української мови / О. Безпояско, К. Городенська. – К. : Наук. думка, 1987. – 211 с.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [навч. посібник] / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 207 с.
3. Гринёв-Гриневиц С. В. Терминоведение : [учеб. пособие для вузов] / С. В. Гринёв-Гриневиц. – М. : Академия, 2008. – 302 [1] с.

4. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 76–84.
5. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Л. П. Кислюк ; Ін-т української мови НАН України. – К., 2000. – 17 с.
6. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
7. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів в сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1984. – 244 с.
8. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови : [навч. посіб.] / Н. Ф. Клименко. – К. : ІЗМН, 1998. – 184 с.
9. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / І. Ковалик ; упорядник та автор передмови В. Грещук. – Івано-Франківськ – Львів : Місто НВ, 2007. – 404 с.
10. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови : [монографія] / А. Нелюба. – Харків, 2007. – 302 с.
11. Покровська О. А. Українська термінологія ринкових відносин : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. А. Покровська ; Харківський держ. ун-т. – Х., 1996. – 24 с.
12. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М. : Наука, 1986. – С. 163–198.
13. Словотвір сучасної української літературної мови / І. І. Ковалик, Л. О. Родніна, А. П. Грищенко та ін. ; [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]; Акад. наук УРСР; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1979. – 406 с.
14. Філюк Л. М. Динамічні процеси у формуванні української термінології інформатики (словотвірний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. М. Філюк ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Х., 2007. – 20 с.